

EL POBLE D'ULLÀ A L'ALTA EDAT MITJANA

JOSEP VERT i PLANAS

A l'Alta Edat Mitjana, la vila d'Ullà era un alou assentat en un turó veí al vell camí que de les vil·les romanes establertes a la riba del riu Ter, a Torroella de Montgrí, i de les dels faldars de les Maures i els Tossals de l'Estartit, vorejant el Massís, per la Muntanya d'Ullà, darrere del mas Blanc, per la Bolleria (Ovellaria), Sobrestany i Santa Maria del Palau, vil·les igualment d'arrel romana, pels indrets de les Corts, feia cap a Empúries. En aquell paratge, en vell camí, prop del mas Vilanera, traspasava el Ter per un gual anomenat el pas d'en Roca, lloc on avui transcorre el rec de molí d'en Dou.

En el lloc de Canet de la Tallada, llavors un alou assentat en una prominència del terreny, el Ter es desplegava en un grandíols meandre, el curs del qual es partia en dues branques, per l'esquerra el braç que desaguava a Empúries i per la dreta el que vessava les aigües al mar de l'Estartit, enfront les Illes Medes, que en aquells segles constituïa un gran golf mentre el grau del riu era navegable per al trànsit marítim de les embarcacions que remunraven fins a la riba de les vil·les.

El Baix Ter a manera d'un immens delta, contornava tot el Massís montgrienc, de l'Estartit a Empúries, contribuint amb un caràcter lacustre, format per l'estany de Bedenga (Belcaire), Adroguer, a Canet, el d'Albons, i nombrosos aigualeixos a les ribes dels dos braços del riu, farcits de peixos, joncars on creixia el cànem i l'espart, amb una frondosa boscúria poblada de tota mena de bestiar silvestre, i amb un terreny fèrtil i productiu per ésser-ne roturat i d'ambició posesidòria.

Aquelles vil·les, en el Baix Imperi Romà, com durant la dominació visigoda, foren latifundis que pertanyeren a una sola família i amb la invasió musulmana, desintegrades, es convertiren en masos, que temps més tard constituïrien les actuals poblacions, que es poden catalogar com a tals,

Torroella, Ullà, Canet, Verges, la Tallada, Albons, etc., instituïdes per alodis formats en un principi per petits conjunts familiars, una comunitat cristiana submissa al bisbat d'Empúries.

A la fi del regnat visigot es crearen les MARQUES frontereres del domini musulmà, comanades per un MARQUÈS. Entre aquelles primeres destacarà el que mes tard serà el comtat d'Empúries i Rosselló, i estingit el bisbat emporità, molt probable en una incursió sarraïna i amb la demolició de totes les seves esglésies, que amb la dispersió de llurs comunitats, foren aplegades pel bisbe de Girona.

Les apriacions i roturacions de terres ermes concedides per Carlemany als naturals foren igualment aprofitades per l'Església gironina, la qual obtindria el reconeixement reial sobre les que foren del bisbat emporitanès, a la vegada les ja fundades, en el cas d'Ullà, obtingueren la cessió de les vil·les romanes assentades al peu del vell camí d'Empúries i dintre el seu termal.

La cessió d'una església, com l'aixecament d'una nova, aplegava una comunitat de cristians, una parròquia i un rector, la qual cosa comportava les propietats per a aquella església i a vegades s'hi afegien d'altres sufragànies. Els bisbes gironins aconseguiren al llarg de tot el domini carolingi el predomini de totes les esglésies amb un extens patrimoni dintre els futurs comtats de la Marca, com foren, Girona, Besalú, Empúries i Peralada.

Dels preceptes concedits pels reis francs es desprèn com l'Església de Girona, dintre el període de cada regnat successori, obté de l'emperador, o rei regnant, refermar les concessions que en el seu dia li va fer Carlemany, amb l'afegit periòdic de noves esglésies. Pel que fa a Ullà que les referma durant tot l'imperi amb les successives pragmàtiques reials, a la vegada que amb diferent afermaments possessoris i donacions particulars de terres i paratges, acabant amb un ple domini que més tard esdevindrà feudal.

De fet, la possessió d'Ullà per als bisbes de Girona fou un enclau dintre el comtat emporità que motivarà al llarg de la Història enfrontaments amb els comtes com amb els vescomtes torroellencs. Les qüestions amb els de Torroella no s'arranjarien definitivament fins a esdevenir aquesta vila reial i el reconeixement de Jaume I dels pactes dels bisbes amb els Santa Eugènia, últims senyors de Torroella, amb Empúries extingida la branca emporitana i el comtat dependent de la corona.

Amb el present treball es pretén destacar el predomini de l'Església

gironina sobre Ullà i de les vil·les preromanes del seu termal, i que, separada de l'església toledana, incorporada definitivament a l'imperi franc i la seva consagració per l'arquebisbe de Narbona, refermà les possessions durant el regnat carolingi.

LA MARCA FRONTERERA

Amb el concili de Ratisbona, a 792, l'Església de Toledo perdia definitivament Septimània i Catalunya. En l'ordre polític, l'emir de Còrdova reaccionà contra l'annexió de la Catalunya Nord-oriental al regne dels francs i ordenà l'atac contra Girona i Urgell, i els sarraïns arribaren amb llur ofensiva fins a Narbona i Carcassona. Els tallaria el pas al duc Guillem de Tolosa.

Entre aquells devastaments al sud de l'Imperi carolingi s'hi assentua el polèmic i discutit fet sobre l'heretgia que de la doctrina entaulada respecte a la divinitat de Jesucrist anatematitzava els que diguessin "que el fill de Déu era adoptiu". Arrel dels comentaris a l'Apocalipsi, del Beatus de Liebana, els asturians s'embrancharen en una lluita aferrissada contra els visigots de l'església toledana i que s'acabaria demanant la intervenció del propi Carlemany en aquella qüestió dogmàtica i dirimir-la amb el seu arbitratge.

Els gironins havien pres la determinació l'any 785 de traspasar el domini de la seva regió als francs i les cròniques ho confirmen, "Els homes (gerundenses) lliuraren la ciutat de Girona al rei Carles".

D'aquells anys es consolidava la frontera amb els sarraïns amb la formació dels marquesats en els *pagus* de Pallars, Ribagorça, Urgell, Cerdanya, Empordà i Gironès que havien estat instigats pels refugiats hispànics en el reialme franc, ja als anys 778, sota un lema i campanya a defensar l'Església de Crist per les armes i a tot arreu.

Culminaria aquella campanya l'any 801 quan Carlemany ordena al seu fill Lluís dirigir-se contra Barcelona amb la rendició de la ciutat i la incorporació definitiva a l'imperi carolingi.

Aquella campanya política en un principi es convertiria en causa religiosa que en aquell moment es respirava en la Septimània gràcies a sany Benet d'Anià, i que servia al rei de causes i armes ideològiques de gran eficàcia per posar-les al servei de la seva política.

D'aquest breu resum respecte a la incorporació catalana a l'imperi

franc, extret de Ramon d'Abadal, LA PRE-CATALUNYA, deduïm sorgirien les concessions que obtingueren els bisbes i l'Església gironina de totes les esglésies assentades en els *pagus* de Girona-Besalú i Empúries.

En l'inici del segle VIII, el bisbat emporità és absorbit pel bisbe de Girona, mentre la seva Església obtenia més tard, de Carlemany, el domini de les parròquies assentades dins el que serà comtat d'Empúries. En el període visigot, aquelles esglésies foren predis que amb les incursions musulmanes més tard passarien a mans forasteres i altres es convertirien en terrenys incults envaïts per les avingudes del Ter.

Les disposicions dels emperadors francs establiren els drets d'aprisió als hispans que havien desertat per les incursions mores, i així promoure el poblament d'aquelles aldees abandonades, que, en ésser roturades, promouria els termals de cada localitat en uns terrenys que en un temps foren de gran prosperitat agrària dintre el Baix Imperi Llatí.

Al concili de Narbona, 788, trobem l'assistència del bisbe ADULF o ADAULF, Girona havia estat rendida a Carlemany l'any 785, i no fóra desencertat que ja es gestaria per part del prelat les primeres assignacions amb intent de reagrupar tot aquell conjunt dispers de parròquies, confirmades durant el bisbat regit per WALARIC en temps de Carlemany i a la vegada també pel seu successor NIFRID, que el substituirà als anys 818.

El primer document existent que confirma aquelles donacions és el precepte de Lluís el Pietós, fill de Carlemany, amb data 2 desembre de 834, i a prec del bisbe GUIMER, a Reims, les possessions de la seu a Ullà i altres *pagus*, de Girona, de Besalú i de Peralada. Ullà es troba en el *pagus* emporità i a la vegada li confirma la possessió de les vil·les CACAVIANUS, CELSIANUM i VILLULA, aquesta abans es deia VELLOSO, donació feta pel seu antecessor i homes devots. Aquests foren tal vegada els homes lliures, hispans, grans aprisionaris que retornarien a les terres dels seus passats a què refereix Abadal, els que per la llei d'aprisió obtingueren i roturaren grans extensions de terrenys incults, als quals els convenia una amistat amb l'església, ja prepotent en aquells anys.¹

En el decurs del segle, dos veïns; de Torroella i Bellcaire, discuteixen amb el rector d'Ullà els drets i termals de llurs terres de cada part.

Igualment, als propis prelats, que regien l'església i dins la nova branca retgnant successòria, els convenia obtenir de cada monarca o emperador

¹ Precepte de l'Emperador Lluís Cartoral --: AC.G. Roura núm 1--: Abadal II-- Pag. 120-124.

la confirmació de totes les donacions, i les que a la vegada anaven afegint-hi, per refermar-les davant la puixança i ambició, moltes vegades hostil, dels comtes emporitans, en aquells anys establerts a la veïna Empúries, i pel que fa Ullà i el seu terme, un enclau important dintre els seus dominis i que mig-partia amb el senyoriu i vescomtats de Torroella i Verges.

SOBRE LA SEU EMPORITANA

Es desconeix si la seu emporitana fou erigida en temps apostòlic, però es té constància dels diferents prelats que la regentaren. Alguns estudiosos la situen dins el recinte de Sant Martí d'Empúries, que en aquell dia era un illot que emergia a la desembocadura del riu Fluvià i port de la ciutat grega. Per l'existència de l'església paleocristiana dins la ciutat grega, és més probable que el assentament d'aquella comunitat cristiana fos a la vella *Emporiae*, mentre els comtes emporitans tingueren llur residència i poblament en un lloc més estratègic i defensiu.

Dintre el regnat de Wamba(672-680) s'aixecà una rebelió dels francs a la Septimània i la Tarraconense, dirigida per Pau.

Se soscavà considerablement l'organització visigòtica, la qual entrà en oberta crisi sota Ègica.

El fill de Vitiza atemperà les discrepàncies. A la seva mort és elegit Roderic. Els partidaris d'Àkhila acudeixen a l'auxili de tropes musulmanes del nord d'Àfrica, (710), que traspassen l'estret de Gibraltar i en la batalla de Guadalete (711) derroten l'exèrcit de Roderic i en poc temps dominen tot el migdia espanyol.

És la fi del regnat visigòtic.

La rebelió dels francs promouria la deserció massiva dels hispans, la qual cosa va somoure les arrels de la petita seu empordanesa i la seva extinció.

De Ramon Font, Prev. Vicari General 1897, apleguem un llistat dels bisbes empordanesos.

PERE EMPORITÀ

De la crònica de Libert, any 226. Concili de Girona

Any 324, concili d'Elvira; hi assisteixen 19 bisbes, però hi falten els d'Empúries, Barcelona, Tarragona, Girona i Urgell.

- PAU D'EMPÚRIES Concili de Tarragona, 6 novembre 516. PAU, EN NOM DE CRIST, BISBE DE LA CIUTAT D'EMPÚRIES, SIGNO.
 Concili de Girona, 16 juny 517, es troba novament.
- CARONCI EMPORITÀ Any 546, concili de Lleida.
- FRUCTUÓS 589. Concili III de Toledo. És adoptat el catolicisme com a religió oficial del poble gòtic, any IV del regnat de Recaredo, apareix GALÀ, ARXIPRESTE DE L'ESGLÉSIA D'EMPÚRIES, VICARI DEL MEU SENYOR FRUCTUÓS, SIGNO.
- GALÀ D'EMPÚRIES 599, concili de Barcelona; assisteix JOAN DE GIRONA.
- SISULDUS 633, Concili IV de Toledo.
- DONUM DEI-DO DE DÉU 646, concili VII i 653, VIII de Toledo.
- GAUDILÀ Concilis, XIII any 653, XV, any 688 i XVI any 693, a Toledo; GAUDILÀ BISBE DE L'ESGLÉSIA D'EMPÚRIES, SIGNO.

SITUACIÓ POLÍTICA DEL BISBE DE GIRONA

En el moment de l'adveniment de Lluís el Pietós, del 814 al 840, fill de Carlemany, el territori que després serà anomenat Catalunya Vella estava sota la dependència directa del comtat de Tolosa.

A la presa de Barcelona (801) fou nomenat governador Bera. El comtat de Girona ho era per Odiló, el d'Empúries per Ermenguer; diu R. d'Abadal que sols es coneix d'aquell —el d'Empúries— que l'any 813 guanyà una batalla naval prop de Mallorca contra una esquadra sarraïna que venia de saquejar Còrcega, i s'emparà de vuit navilis a bord dels quals trobà 500 corsos captius.

En aquells primers anys existien els comtats de Barcelona, Girona, Empúries, Rosselló, Urgell-Cerdanya i les comarques del Pallars i de la Ribagorça, aleshores sota la dependència directa del comtat de Tolosa (Inici del S. IX).

Quan Lluís esdevingué emperador, passà a ésser rei d'Aquitània, que dins seu quedava integrada la Catalunya Vella, el seu fill Pepí, any 814, i les nostres terres constituïren, evidentment, una de les fronteres de l'Imperi més exposades als atacs; i dels nostres comtes, era Bera qui comanava la porció més difícil, la frontera de xoc, la de Barcelona, de la qual era marquès per excel·lència, entenen per marquès, com aleshores entenien, "defensor d'una frontera"²

EL BISBATS

En l'ordre eclesiàstic, força paral·lel al polític, cinc bisbats comprenien la Catalunya Vella. El de Barcelona, que havia absorbit el d'Ègara; el de Girona, que ha absorbit el d'Empúries, i el d'Elna, Urgell i Osona.

L'organització eclesiàstica es basava en l'església catedral i les esglésies parroquials: aquells és anomenada ESGLÉSIA MARE en relació amb aquestes.

El bisbe presideix la diòcesi i regeix l'església catedral i és, de fet, el propietari únic de tot el seu patrimoni.

La divisió en MENSA EPISCOPAL (del bisbe) i MENSA CAPITALAR (dels canonges) no apareixerà fins a la restauració de les canòniques, diverses generacions després de l'època que s'estudia.

Els bisbes, sense capítol de canonges, governen ells sols la catedral i la diòcesi i es fan ajudar per una multitud de clergues que depenen directament d'ells i per ells han de ser mantinguts.

Aquests clergues es divideixen en diverses categories; preveres, diaques, altres ordres inferiors, amb les jerarquies d'ardiaques i arxiprestos. Teòricament, són els clergues de la diòcesi els qui han d'elegir nou bisbe cada vegada que la seu queda vacant; i, en la pràctica, es produeix una intervenció conjugada de les autoritats civils i de les eclesiàstiques, consagrada

² d'Abadal. Ramon--: CATALUNYA CAROLINGIA. Vol. II. 1a part. Girona.

per l'arquebisbe de Narbona i acompanyat almenys de dos altres bisbes de la província narbonesa.

EL PATRIMONI

El patrimoni d'una església diocesana era constituït per quatre categories de béns.

Els propis de l'Església Catedral (edificis, amb el seu mobiliari i finques rústiques); els drets fiscals concedits pels sobirants; el terç del delme de tota la circumscripció diocesana (delme que, d'ençà de Carlemany, és permanent establert a tot l'Imperi), i els "dons" del clergat fixats pel costum.

Es coneixen els béns que posseïa la catedral de Girona, per un precepte, de 12 vil·les escampades pels *pagi* o comarques d'Empúries, Girona i Besalú, cedides a l'església episcopal per "Carlemany i altres homes devots", possessió amb què aquell bisbat podia considerar-se francament ric.

L'església percebia els drets fiscals, o sigui, la part dels impostos deguts a les autoritats civils que el rei havia concedit als bisbes, i Girona havia obtingut de l'emperador Lluís, el terç del TELONEU dels comtats d'Empúries i Girona. El teloneu era un impost que es percevia als mercats i fires sobre les transicions.

La base econòmica era el DELME que pesava damunt de tota la producció ramadera, agrícola, mineral o industrial del territori diocesà.

Els rectors de les parròquies els percevien i constituïa la base principal de la seva subsistència, però n'havien de cedir una porció, generalment el terç, al bisbe.

Els "DONS" en el mon carolingi tenien una funció econòmica important. Així, els comtes, quan es presentaven cada any a les assemblees imperials, havien d'oferir els seus "dons" a l'emperador; anàlogament, els rectors de parròquies, cada vegada que acudien al sínode diocesà havien d'oferir-ne al bisbe. Amb el temps, aquells "dons" voluntaris es convertien en obligatoris. Consistien (en aquells temps) en "una mesura de blat, una altre d'ordi, una altra de vi i un garrinet que valgue sis diners".

Els elements materials de les parroquies eren: l'Església, el fossar (adossat a l'església) i el terme parroquial. Eren regides per un rector titu-

lar, sovint assistit per altres clergues, el qual assegurava els diumenges i dies de precepte l'administració dels sagraments, els enterraments i l'ensenyament de la doctrina als fidels.

La divisió en parròquies perpetuava un estat de coses que ja venia d'antic, del temps baix-romans potser, dels visigòtics segur.

La dominació musulmana no havia canviat gaire cosa; potser els serveis religiosos es van afeblir, un cert nombre de parròquies quedaren abandonades i en ruïnes, tal vegada les més exposades a les lluites de fronteres.

Cada església havia de posseir uns béns propis en ésser consagrada i és per això que les actes de consagració són sempre, al mateix temps, de dotació.

Posseïen algunes terres importants, però la seva economia s'alimentava sobretot dels delmes i primícies.

Al 814, Lluís el Pietós afermava la seva obra de govern. Convocà una segona reunió a Aquisgrà a la qual acudiren a més dels grans propietaris de terres aprisionades, els comtes catalans, septimans i quasi tots els bisbes de les regions afectades.

D'aquella assemblea sorgí la regulació jurídica de tots els HISPANI, sobre l'admissió dels *hispani* refugiats a Septimània i que Lluís amb el privilegi concedit per Carlemany l'any 801 refon en lleis que regulen els drets i obligacions dels homes lliures, vassalls i propis comtes, als que són establerts i els que vindran a establir-se.³

Sorgeixen lluites civils i a partir del 820 els comtes catalans es revoltent, alguns ajudats pels "moros" i els "sarraïns". Ajudes de Còrdova amb un exèrcit musulmà envaï Catalunya i assetjà Barcelona i Girona, que aguantaren l'investida mora, mentre els camps quedaven desfets, els pobladors captius i assassinats els servidors de Déu.

Bernat de Septimània governà aquella, mentre el seu germà Gaucelm li correspongué els de Rossellò i Empúries. Aquella unió de comtats catalanoseptimans havia de durar mig segle amb preocupacions per Lluís el Pietós i el seu fill Carles el Calb. Fou el començament d'una època tèrbola i que acabaria amb la desintegració de l'Imperi Carolingi.

Carles el Calb regnà del 840 al 877.

Bernat de Septimània dominava els comtats de Tolosa, Carcassona,

³ Ibidem.

Narbona, Girona i Barcelona com a comarques satèl·lits. Era tan aviat favorable a Carles el Calb com a Pepí II; l'únic interès era assegurar-se a si mateix el domini a Catalunya-Septimània.

Tres nuclis comtals escapaven al domini de l'ambiciós Bernat: dos parells de comtats –els d'Urgell-Cerdanya i els d'Empúries-Rosselló– estaven regentats respectivament pels dos germans SUNIFRED i SUNYER I, pare i oncle respectivament del futur GUIFRÉ EL PELÓS. Família d'on havia de sortir la dinastia reial catalana que s'havia significat pel seu "ligitimisme" i adhesió a Lluís el Pietós durant les guerres amb els seus fills.

De tot aquest breu resum, puix que aquelles disposicions i la seva pràctica va durar un llarg temps, es desprèn de com els bisbes de Girona, o millor dit l'església gironina, com s'anomenava al bisbat, obtenia regalies i protecció davant els comtes i feudals que pretenien drets de llocs i estaments rurals dintre el seu propi territori.

Del fet d'obtenir l'església gironina a Ullà, no tan sols la potestat eclesiàstica sobre la seva església, sinó també terres i possessions adscrites a aquesta és d'imaginar el que representava pels comtes emporitants aquella intrmissió d'un bisbe cada dia més poderós, aliat amb el comte de Girona-Besalú, més tard amb Barcelona, que amb llurs possessions migpartia el seu territori. Endemés, havia obtingut drets sobre Bàscara, Ruplà, Monells i la Bisbal.

S'acentuarà més tard quan els d'Empúries assentarien els seus propis vescomtes a la veïna Torroella, que a l'any mil es declaren independents i poc més tard feudataris de la corona d'Aragó.

L'interès dels bisbes gironins per a consevar el seu "alou" d'Ullà en propietat pot atribuir-se al fet que li facilités homes armats, a la vegada que tenir un enclau important dins els dominis del poderós comte d'Empúries, per tal d'imposar el seu criteri dintre el propi domini i la seva defensa.

Aquest servei d'armes és una pervivència de l'antic "règim dels hispans" establerts a les actes "orgàniques" de Lluís el Pietós el 815 i de Carles el Calb el 844.⁴

⁴ MARTÍ, Ramón– Integració a l'Alou feudal de la seu de Girona.

PRECEPTES DELS EMPERADORS FRANCS A L'ESGLÉSIA CATEDRAL DE GIRONA⁵

A la meitat de la segona dècada del segle VIII, el bisbe Walaric, de Girona –i la coexistència amb el Comte Ragonfred– fou el que rebé per a la seva església catedral la donació de Carlemany (768-814).

Amb aquesta donació comencen la sèrie de diplomes francs a l'Església gironina, que en fou la més beneficiada, en quantitat, de totes les de Catalunya.

Dels diplomes de Carlemany no se'n conserven testimonis escrits, sols se'n fa referència als successius preceptes concedits per l'emperador Carles, que pel que fa a Ullà són els següents.

834. 2-XII El bisbe Wimer o Guimer recaptà per a Girona el precepte de Lluís el Pietós. Confirma la vil·la d'Ullà amb el seu terme amb les vil·les “vocatem Cacavianus, ac villarem anticum Celsianum, cum villula nova quam vocant Velloso, cum castello suoque termino: in pago Empuritano.

Segueixen altre confirmacions.

844. 2-VI Carles el Calb fa menció del seu pare Lluís en el diploma, d'aquesta data, que a prec del bisbe Gundemar confirma i augmenta les donacions fetes a l'església gironina pel seu avi Carlemany i el seu pare, Lluís, a exemple seu, d'ells, posant-les sota la seva protecció, administració de justícia i immunitat. Amb la separació de Toledo, l'església quedà a l'empara del rei.
En aquests diploma es recalca la vil·la d'*Olianus*, *Caucavianum*, la vil·la antiga de nom *Celsianum*, *et villam Velloso cum suo castello et suo terminio*.
878. 9-IX El mateix rei Lluís, prec del bisbe Teotari, extén un altre precepte posant sota la seva defensa l'Església de Girona, amb els seus béns i homes, i li concedeix la immunitat.

⁵ Pipí el Breu (741-752) havia dividit el regne entre els seus fills, Carles i Carloman.

881. 29-VIII Precepte del rei Carlomà, donant a prec del bisbe Teotari de Girona, pel qual confirma les possessions de l'esmentada església. Les primeres vil·les són sempre Ullà, *Caccavianum* i *Vellosos*.

En aquest no consta la vil·la *Celsianum*, si bé expressa "*villam vocantem Caccavianum, vilarem antiquum*", i segueix "*cum villa nova quam vocantem Vellosos et cum castello suoque terminio*".

El precepte de l'emperador Carles el Calb, donat a petició del bisbe Teuter, que confirma els béns de la seu, correspon a l'any

886, I-XI. En aquest és menys concís sobre Ullà:

"confirmamus villam que vocatur Olianus, et aliam villam que vocatur Cacavianus et Castellum Velloso cum castella-re suo, et in comitatu Empuritanense."

La vil·la antiga de nom *Celsianum* n'és inexistent.

En el precepte del rei Odó, del 15 juliol de 891, a prec del bisbe *Servus Dei*, confirma les donacions dels seus predecessors amb noves donacions i pel que fa a Ullà de la vil·la "*vocata Cacavianus in pago Impuritano*".

Ens preguntem si dintre aquest segle, final del IX i principi del X amb, les invasions a l'Empordà, aquelles vil·les *Celsianum* i *Vellosos* amb els seus predis passarien a altres propietaris.

LES VIL·LES ADJACENTS A ULLÀ. MORFOLOGIA ⁶

Les vil·les preromanes adjacents a Ullà, la possessió de les quals es ratifica als primers preceptes són les de *Cacavianus*, *Celsianum* i *Velloso*. La seva morfologia es pot interpretar per la seva situació geogràfica, d'origen Ilatí, i per les troballes arqueològiques d'origen romà que hem trobat al marge del camí d'Empúries que vorejava la vila per la banda de tramuntana.

⁶ L'estudi morfològic el devem a LINA VILAMITJANA i PUJOL, llicenciada en Ilatí, professora del Int. de Batxillerat de Torroella de Montgrí.

En primer terme, la denominació de "*villam nuncupante Olianus cum suis terminis*" la definim com un lloc oliverer, amb producció oleícola, OLIANUS.

CACAVIANUS, i CACCAVIANUM, derivat dels mots llatins, "*caecus*", cec, sense llum, ombrívol, ocult, incert, dubtós (adjectiu).

(substantiu) "*via*", camí, lloc de pas.

Definit com un lloc de pas, ombrívol, possible bosc, prop d'una obaga o lloc humit, podríem situar-lo a l'actual SOBRESTANY, al marge de l'estany de BEDENGA (Bellcaire), on concorrien els dos camins cap a Empúries, el de Baix i el provinent del Mont Plá, del costat de l'Estartit.

VILLAREM ANTICUM CELSIANUM. "*celsus*", de alt, elevat, paraules que descriuen un indret.

El MAS BLANC pot ésser l'idoni per trobar-se en un pujol, veí del camí, avui desfet per l'explotació del forn de calç i la pedrera. Rere el turó sorgeixen abundoses restes romanes, que no s'han excavat. En recalcar "*villarem anticum*", ja manifesta una construcció antiga.

VILLULA NOVA QUAM VOCANT VELLOSOSES. Afegeix "*cum castello suoque termino*".

En un diu VELLOSOSES; ALTRE VELLOSAM, que pot interpretar-se acusatiu plural i masculí, LLOCS PELUTS; o singular femení VIL-LA PELUDA, "*vocant VellosoSES*", acusatiu plural masculí, LLOCS PELUTS.

Resseguint la situació geogràfica del terme, tenim els caserius anomenats L'OVELLERIA; (avui dins el terme de Torroella de Montgrí) en documents antics, BOLLERIA, paridores de bestiar llanut i cabrum, estatges de pastors durant temps. Situat a la bifurcació del mateix camí romà que vorejava l'estany i conduïa vers el turó de Sant Joan de Bellcaire, igualment amb abundància de restes romanes.

VILLULA NONA, que s'interpreta PETITA GRANJA o MASIA, seguit de NOVA, refermarà el lloc.

Pel que fa a CUM CASTELLO, unit al seu terme, interpretem "*castello*" com a "*MADRIGUERA*", poblet DE MUNTANYA O REDUCTE.

En sorgir el mot "*madriguera*", unit amb el paratge, que com se sap és part del començament de la formació de LA VALL GRAN I VALL PETITA de Santa Caterina, "es fa menció en un capítol dels delmes que l'any 1362 rebia l'església de Girona sota la procuradoria del prior d'Ullà, de Santa Maria, dels llocs de la Vall Gran, Vall Petita, Madriguera Vella i

madriguera novella”.

Aquesta Madriguera, que alguns estudiosos confonien amb un cau, no és res més que unes paridores de bestiar i aixarts de ramats de cabres i ovelles, tan abundants els paratges ramaders del Montgrí i que ja en el temps descrit existiren.

A l'última confirmació concedida l'any 922 per Carles el Gros, sols consta amb Ullà la vil·la *CACAVIANUS in pago Impuritano* –Sobrestany, al nostre entendre–; les dues anteriors no constan.

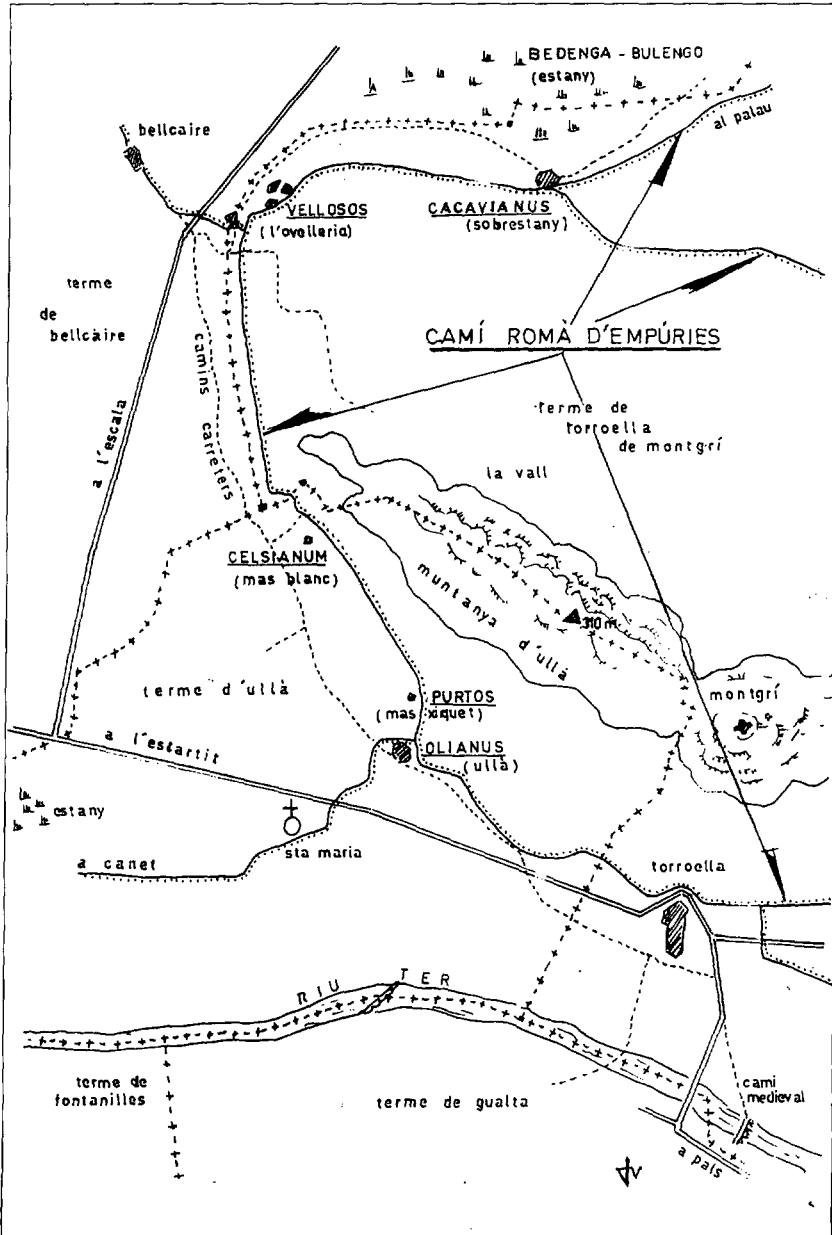
Al marge d'aquest camí d'Empúries, paratge de llevant que fou estany de Belcaire, va aixecar-se en època romana una altra vil·la en que en els segles XIII i XIV una comunitat religiosa bastí una capella. S'esmenta en una visita pastoral a Torroella, –1470– per Santa Maria del Palau. Per la llunyania del poble d'Ullà i dintre els termes comtals de Belcaire no pot considerar-se entre les viles citades en els documents carolingis.

Els límits termals amb Belcaire ja foren assenyalats entre el 881 i 884, en el lloc denominat PURTOS; el camí d'Empúries fóra partició, i els termes amb Torroella, el 888, amb un veí d'aquella anomenat *Adisclus* Monsalvatge, en *Notícies Històriques*, vol. 25, i Villanueva, *Viaje Literario*, Vol. XIII, els descriuen.

BIBLIOGRAFIA

- d'ABADAL, Ramon. *Catalunya Carolíngia*. Dels visigots als Catalans. Els diplomes carolingis a Catalunya. VII. Girona.
- MARTÍ, Ramon. *La integració a l'alou feudal de la seu de Girona...* Estudi General. Girona 1985-1986.
- TERRADELL, Miquel. *Les arrels de Catalunya*.
- SOLDEVILA, Ferran. *Història dels catalans*.
- BOTET I SISÓ, J. *Condado de Gerona*. Los condes beneficiarios.
- FONT, Ramon. Vic. Gral. Bisbat. (1879) *La seu emporitana*.
- CONSTANTS, Mn. Lluís. (16-6-1946). Per la traducció de llatí.
- MONTSALVATGE. *Notícies Històriques*, Vol. 25 *Los condes de Ampurias*.
- VILLANUEVA. *Viaje Literario*, Vol XIII, Respecte als MALLOS a Ullà.
- VILLAMITJADA I PUJOL, Lina. *Morfologia de les vil·les tardoromanes a Ullà*, en preparació.

EL POBLE D'ULLÀ A L'ALTA EDAT MITJANA

Situació geogràfica de les vil·les preromanes a Ullà.